

KÖKSAV Yayınları

Ermeni İddiaları Çerçevesinde Araştırılması Gereken Konulardan Birkaçı

Yazar(lar): Birsen Karaca
Prof.Dr., Ankara Ü, Dil ve Tarih-Coğrafya F, Kafkas Dilleri ve Kùltürleri
B Bşk., Ermeni Dili ve Kùltürü AD Bşk.

Kaynak: *KÖK Araştırmalar KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt
XII, Sayı 2 (Güz 2010), ss. 45-51

ISSN: 1302-292X

Yayıncı: KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAV)

Baskı Tarihi: 2012

URL: <http://www.koksav.org.tr/arsiv/201012245.pdf>

KÖKSAV Arşivini kullanmış olmanız <http://www.koksav.org.tr/arsiv/bilgi/ilkeler.php>'deki KÖKSAV Yayınlarının Kullanım Şartları ve Sınırlamaları'nı kabul etmiş olduğunuzu göstermektedir. KÖKSAV Yayınlarının Kullanım Şartları ve Sınırlamaları'na göre, eğer kayıtlı değilseniz, derginin bütün bir sayısını indiremez, bir makalenin birden çok nüshasını çoğaltamazsınız. Ayrıca KÖKSAV Yayınlarının içeriği ticarî olarak değil, ancak kişisel olarak kullanılabilir.

Eserin daha çok kullanım hakkına sahip olmak için <http://www.koksav.org.tr/yayin/iletisim.php>'de bilgilerinize erişebileceğiniz yayıncı ile temas kurunuz.

KÖKSAV bağımsız, günlük siyasî konumu olmayan, gönüllü olarak hizmet veren vakıf statüsünde bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar ve yayar. KÖKSAV hakkında daha çok bilgi edinmek için, lütfen koksav@koksav.org.tr adresinden temas kurunuz.

KÖKSAV Yayınlarında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazar(lar)ına aittir.

© KÖKSAV 2012 Ankara

KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı
KÖKSAV . Ankara

<http://www.koksav.org.tr>

Ermeni İddiaları Çerçevesinde Araştırılması Gereken Konulardan Birkaçı

Birsen Karaca

Birsen KARACA, “Ermeni İddiaları Çerçevesinde Araştırılması Gereken Konulardan Birkaçı” *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt XII, Sayı 2 (Güz 2010), ss. 45-51.

Bu çalışmanın amacı Ermeni iddiaları çerçevesinde araştırma bekleyen konulardan bazılarına dikkat çekmek. Bir olaya ya da olguya çok yakından, çok uzaktan ve hep aynı perspektiften, üstelik de önyargıyla baktığımız zaman gözden kaçırdıklarımızın sayısı artmaya başlar. Bu da verilen kararlarda hata oranının artmasını kaçınılmaz kılar. Dolayısıyla, bu makalede gündeme getirilen sorunlar arasında Ermeni iddiaları çerçevesinde tek boyutlu olarak incelenen konuların öteki boyutları da var.

Anahtar sözcükler: Ermeni iddiaları, azınlık okulları, 1915, Yervand Odyan, Andranik, Tigran, Horenatsi

Birsen KARACA, ““Some Of The Subjects That Have To Be Studied Within The Framework Of Armenian Allegations”, *KÖK Journal of Social and Strategic Researches*, Vol. XII, Num. 2 (Autumn 2010), pp. 45-51.

The aim of this work is to draw attention to some of the subjects that are waiting to be studied within the framework of Armenian allegations. When we look at a fact or event, always from short or long distance and even with a preconception, the number of the things that we miss begin to rise. This would lead unavoidable rise on the rate of errors. Because of that fact, there also are other dimensions of the problems presented in this article that are studied from one dimension within the framework of Armenian allegations.

Keywords: Armenian allegations, minority schools, 1915, Yervand Odyan, Andranik, Tigran, Horenatsi.

Bu çalışmanın amacı Ermeni iddiaları çerçevesinde araştırma bekleyen konulardan bazılarına dikkat çekmek, bu konuların başka boyutlarının olduğunu da duyumsatmaktır.

Önce, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ilk onlu yıllarında meydana gelen Ermeni terör olaylarının geliştiği zemindeki eğitim faaliyetlerine kısaca bir göz atalım. Kaynağımız (Kılıç 2004) 1583 yılından sonra faaliyet gösteren Fransız Saint Benoît'nın Osmanlı topraklarında açılan ilk yabancı okul olduğunu ve bunu diğer ülkelerin okullarının izlediğini söylüyor. Başlangıçta dostluk ilişkileriyle ve Osmanlı topraklarındaki elçilik mensuplarının çocuklarının eğitim gereksinimlerini karşılamak amacıyla açılan bu okulların programlarında, süreç içerisinde ilgili ülkenin veya ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu ile ticarî, diplomatik ve askerî ilişkilerin rengine uygun olarak değişiklikler yapıldığı gözlem-

leniyor. Özellikle Osmanlı devlet sistemindeki zaafılar bu değişikliklerin yapılmasında ilgili ülkelere büyük cesaret veriyor. Spesifik bir örnek verelim. 1790 yılında o zamanki adı Prusya olan Almanya ile yapılan ticarî ve askerî işbirliğini konu alan antlaşmanın ardından Osmanlı topraklarında Alman temsilcilerinin çocukları için Alman okulları açılmaya başlıyor. İlerleyen yıllarda örneğin, “Malatya’da okul açacak sayıda Alman olmamasına rağmen sırf Ermeni çocuklar için açılan Alman misyonerlerinin yetiştirmiş olduğu Ermeni çocuklarının vatan sevgisini kaybettiklerine dair şikayetler” (Kılıç 2004: 122) geliyor. Bu faaliyetlerin sonucunun nereye kadar ulaştığını görebilmemiz için Arap terörist Refik Rızık Selum’un Osmanlı Divan-ı Harbi’ne anlattıklarından kısa bir alıntı yapalım:

“Ben Fransız mekteplerinde okudum. Bugün Suriye, Irak ve Lübnan’da eşraf ve ağaların evlatları Cizvit mekteplerinde okur. Öteki Arap diyarlarında ise İngiliz hakimdir. Onlar ya İngiliz mekteplerinde, ya Amerikan kolejlerinde okurlar. Hepsinin gayesi, Türkler hakkında benim sahip olduğum bilgileri telkin etmektir: Hepsi için müşterek düşman Türklerdir. Bu itibarla Arapları malum, hatta gayri malum gayelere sevk etmek emelinde olanların ele alacakları yegâne mevzuu Türk düşmanlığıdır.” (Kılıç 2004: 78)

Resmî kayıtlara göre, 1905 yılında Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren 98 İngiliz, 250 Fransız, 167 Amerikan, 29 Alman, 27 İtalyan, 7 Avusturya, 2 İran, 14 Rus, 5 Yunan, 1 Romanya okulu vardır (Kılıç 2004: 73). Kullandığımız kaynak, azınlıklara ait olduğu iddia edilen okulların da maddî ve manevî olarak söz konusu ülkelerin himayesi altında faaliyet gösterdikleri bilgisini veriyor.

Bu tablo içerisinde Ermeni eylemcilerinin kendilerini Avrupa ülkelerinin aydınlarıyla düşünsel açıdan eşit düzeyde görmesi fantezi olmaktan ve Ermeni halkına anlatılan Ermeni milliyetçiliği öyküleri de kötü niyetli bir aldatmaca olmaktan öteye gitmiyor. Öncelikle abc’yi sökmekle aydın olunamaz. Nitekim Ermeni yazar ve aktivist Yervand Odyan da *Yoldaş Pançuni* adlı eserinde o günün aydınlarının bu yönünü hicveder. Ayrıca veriler bu okullardan mezun olanların, ellerine kitap, defter ve kalem yerine verilen silahla terör estirirlerken yalnızca ve yalnızca Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması amacı için kullanıldıkları yönünde bilgiler veriyor. Konuyla ilgili daha fazla veri toplamak için Ermeni terör eylemlerine elebaşılık yapan figürlerin yaşam öykülerini okumak yeterli olacaktır. Ve bu, Ermeni iddiaları çerçevesinde irdelenmesi gereken kararlık noktalardandır.

Ermeni görüşünü destekleyen çevrelerin anılardan yola çıkarak geliştirdikleri soykırım iddialarıyla ilgili veriler de bugüne kadar hep tek boyutlu incelendi. Bu iddiaların sahipleri ve konuyla ilgili araştırmalar yapanlar, farklı gerekçelerle 1915’in de dâhil olduğu savaş yıllarında yaşamını yitiren Ermenilerin sayısında yüz binlere varan rakamsal değişiklikler anons ettiler. Oysa konunun araştırıl-

ması gereken başka boyutları da var. Örneğin, Ermeni terör olaylarında elebaşılık yapan figürler, bağlı oldukları örgüt karşısında, kendi sorumlulukları altındayken yaşamını yitiren Ermeniler için verdikleri ifade kayıtlarında ölü sayısı ile ilgili rakamları şişirerek verdiklerini ve bu yolla ulaşmak istedikleri hedefi net olarak dile getiriyorlar. Bu bilgimizi somutlaştırmak için 1907 yılındaki Taşnak Partisinin Dördüncü Genel Kongresinde Sason isyanlarının elebaşısı kimliğiyle kendisini savunan Andranik'in ifadesine başvuralım:

“Sasun için hiç bir yarar sağlamadan kırıldılar <deniyor>. Bu bir iftiradır. Daima kırıldığımızı hatırlarlar da aynı şekilde kırıldığımızı niye konuşmazlar? Çarpışmalarının gücü kırmaya yetmemiştir. <...> Biz çarpışanlar, saldırganlardan onlara oranla iki kat fazlasıyla cephane ele geçirdik. Yiyeceğimizin az olması bir gerçekken, buna rağmen bizler kırılmadık. Karşımızdaki güç bizim bin katımızdı. Bizler sadece, elçiliklere sunmaları için sahte adlar kullanarak 7000 (yedi bin) kişinin öldüğü yalanını uydurduk” (Çelebyan 1990:191).

Sorunun bir diğer ayağında ise 1915 öncesi terör olaylarında Ermeni kilisesinin üstlendiği rol dikkat çekiyor. Veriler, Ermeni kilisesinin değişik kademelelerindeki din görevlilerinin silah imal etmek, silah kullanmak ve silah dağıtmak şeklinde terörist eylemlerde aktif olarak çalıştıklarını belgeliyor. Bir örnek verelim. Antranik Çelebyan, Papaz Der Karekin'in (diğer adı Avedis Vemyan/Gurgen olarak da biliniyor) faaliyetlerini şöyle anlatıyor:

“Avedis Vemyan tüm Garin (Erzurum) yöresinin en usta silah yapımcısıydı. O çok defalar yokluk ve yoksulluğa katlanarak tam 25 yıl boyunca (1870-1895) silah yapıp Ermeni gençlerine dağıtır.

Vatan savunucularının dağılmasından sonra dahi o kendi hazırladığı silahları bir mahalleden öbürüne taşıyarak Ermeni gençliğini silahlandırıyor. Kaç kere yakalandı, çeşitli işkencelere katlandı, fakat Ermeni gençliğini silahlandırma işinden vazgeçmedi. <...>

1890'lı yıllarda geniş uzun elbisesinin altında silah saklayarak bir yerden bir yere taşıyabilir düşüncesiyle (din adamlarını aramıyorlardı), Avedis papaz olmak istedi. Yönetim buna engel olduysa da, 1894 yılında Der Karekin ismini alarak papaz oldu, ama ona görev alanı verilmedi.” (Çelebyan (2003:35)

Burada terörist olduğu belgelenmiş birisinin kilisenin bünyesine alınarak unvan verildiğinden ve o şahsın terörist eylemlerini gerçekleştirebilmesi için dinî, yani kutsal kıyafeti giymesine olanak sağlandığından bahsediliyor. Yorumu açık bir bilgi, bilgiyi verense bunu Ermeni tarihinde lider olarak kabul edilen kişinin biyografisine yerleştiriyor.

Sorunun bir başka ayağında ise siyasî partiler var. Sonradan adı Ramgavar olarak değiştirilen ve diğerlerinden daha ılımlı imiş gibi görünen ve Osmanlı Devleti içerisinde Truva atını oynamaya çalışan Armenakan Partisinin, Taşnak Partisinin ve Hınçak Partisinin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak için silahlı eylemlere katıldıkları ve bu partilerin üyelerinin terör eylemlerinde rol aldıkları

rı, hatta silah kullandıkları defalarca dile getirildi. Bu, Ermeni sorununun savunucuları tarafından da sır olarak saklanmıyor, ama gerekçelere dayandırılmaya çalışılıyor. Gösterilen en önemli gerekçe ise, Fransız aydınlanmacılarından esinlenen Ermeni “aydınlarının” Osmanlı devlet sistemini silah zoruyla değiştirmek istemesi şeklinde formüle ediliyor. Ama veriler Ermenilerin yalnızca azınlık bir grup olduğu yönünde.

Fransız Avukat Georges de Maleville Ermenilerin çoğunluğu oluşturabilme sorununu nasıl çözümlediklerini şöyle anlatıyor:

“... resmî Osmanlı telgrafları, Ermeni liderlerinin ülkeyi ele geçirmek için, yerel nüfusun çoğunluğunu – Müslümanları – ortadan kaldırmak yolundaki kesin istekler konusunda tarafsız tüm yazarların görüşünü doğrulamaktadır. Bunu daha önce söyledik ve konuya tekrar döneceğiz. Osmanlı İmparatorluğu’nun hiçbir yerinde, isteyerek dağılmış olan Ermeni nüfusu, az da olsa özerk bir Ermeni bölgesinin oluşmasına olanak veren bir çoğunluk oluşturmamaktaydı. Bu koşullar altında, izledikleri politikaları başarıya götürmek için, Ermeni devrimcilere sadece, Müslüman nüfusu ortadan kaldırmak suretiyle, azınlığı çoğunluğa dönüştürmek yolu kalıyordu. Elleri boş kaldığı her defasında, Rusların bile karşı olmalarına rağmen, bu yönetime başvurmuşlardır.” (Maleville 2003: 30)

Bu bilgileri irdelerken net olarak gördüğümüz gerçek, eylemlere katılan Ermenilerin kendi düşünsel ve fiziksel güçlerini değerlendirmekten yoksun oldukları. Bugün söz konusu eylemleri değerlendiren Ermeni aydınlarının hâlâ başarıdan söz ediyor olmaları Ermeni tarihindeki açıklamayı bekleyen bir başka karanlık noktadır. Sözünü ettikleri başarının açıklanması ya da araştırılarak ifşa edilmesi Ermeni örgütlerinin, en azından Ermeni halkı üzerindeki amaçlarını açığa çıkartacaktır.

Ermeni tarihi üzerindeki tahrifatlar 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki olaylarla sınırlı kalmıyor. Aşağıda sunacağımız bilgi ve örnekler Ermeni tarihinde mihenk taşı olarak değerlendirilebilecek tarih, olay ve olguların da tahrif edildiğini belgeliyor:

1) Hristiyanlığı kabul eden ilk halkın Ermeniler olduğu dünya kamuoyu önünde o kadar sık söylendi ki bu tahrifatı yapanların kendileri de buna içtenlikle inanmaya başladılar. Oysa V.S. Nalbandyan *Ermeni Edebiyatı* adlı kitabında farklı verilerle değerlendirme yapıyor:

“Ermeni feodalleri <...> 301 yılında Hristiyanlığı devlet dini yaparken Hristiyanlığa büyük umut bağlamışlardı. Kral Büyük Tiridat, Hristiyanlığı kendi siyasî iktidarını güçlendirmek için kullanmaya gayret ediyordu, aynı zamanda da Roma İmparatorluğu ile aynı dini paylaşımanın Pers tiranlığına karşı savaşta kendisine güçlü bir müttefik kazandıracakını hesaba katıyordu. Fakat 4. ve 5. yüzyıllardaki olaylar bu umudu boşa çıkardı.” (Nalbandyan 1976: 9).

2) Ermeni tarihçiler tarafından tarihlerinin önemli büyüklerinden olduğu savunulan Bagratunilerin 800 yılı itibariyle Ani’ye yerleşmiş soylu bir Yahudi

ailesi olduğu karşı tezi var (Maleville 2003: 22).

3) Georges de Maleville, Tigran'ı bir Ermeni lider hâline getirmek, M.Ö.72-46 yılları arasında yaşamış Galyalı önder Vercingétorix'i bir Fransız generali olarak göstermek kadar efsanevidir diyor (Maleville 2003: 21).

4) Ermeni bilim çevrelerinin artık Urartu olduklarını iddia etmediklerine dair kendi beyanları var. Ermenistan Bilimler Akademisi üyesi Nikolay Harutyunyan 2003 yılının sonlarında, “Ermenilerin Urartululardan geldiğini söyleyenler yanılıyor... onlar Urartululardan önce buradaydı. Sonradan gelenler Urartulular.” (Agos, 5 Aralık 2003) diyerek tartışmayı bitirmiştir. Ancak Harutyunyan'ın tezi de bir başka karşı teze mücadele etmek zorunda, çünkü bu tez Ermenilerin Urartu Krallığının yıkılışından sonra ortaya çıktığı yönünde (Maleville 2003:21). Üstelik bu tez Harutyunyan'ın tezinden çok daha önce tartışmaya açılmış.

5) Ermeni tarihinin babası olarak gösterilen Movses Horennatsi ile ilgili yapılan tahrifatlar ise Ermeni edebiyat bilimci Abeygan'ı da rahatsız edecek boyutlardadır:

“Bir araştırmacı onun 7. yüzyıla ait olduğunu, bir diğeri 8. yüzyıla veya 9. yüzyılın başlarına ait olduğunu, bir üçüncüsü 9. yüzyılın ikinci yarısının başlarına ait olduğunu söylüyor. Hepsisi de *Ermenistan'ın Tarihi* adlı eserin yazarı olarak şu ya da bu şahsı görmeye çalışıyor. Örneğin: Araştırmacılarından biri¹ 7. yüzyılda yaşamış Varaz Saak Bagratuni adında bir prens ve Movses Kertohadlı bir episkopos bulmuş, hiçbir dayanağı olmadan bunların Movses Horennatsi ve onun hamiliğini yapan Saak Bagratuni ile aynı şahıslar olabileceğini varsayıyor.” (Abegyan 1975:142).

1985-2000 yılları Dünya satranç şampiyonu Garri Gasparov (1999), “Tarihin Kara Delikleri” başlıklı makalesinde tarih kitaplarında yapılan tahrifatlara dikkat çekiyor ve tarihin iktidar savaşları için politik bir silah olarak kullanılması sonucunda tahrifatlara başvurulduğunu imliyor.

Savına örnek olarak da Stalin döneminde Sovyet halklarının tarihleri üzerinde yapılan tahrifatları gösteriyor. Elinizdeki çalışmanın araştırma konusu da Gasparov'un savını destekleyen veriler sunuyor. Zira Ermeni kitle iletişim araçlarında sunulan bilgiler arasında da çok sayıda doğal olmayan unsurlar olduğunu gözlemliyoruz. Bu, Ermeni tarihiyle ilgili bilgilere dışarıdan müdahale edildiği anlamına geliyor ki bu da Ermeni tarihçilerini Ermeni halkı ve dünya kamuoyu karşısında ağır bir yükümlülük altına sokuyor.

Sonuç olarak bir olaya ya da olguya çok yakından, çok uzaktan ve hep aynı perspektiften, üstelik de önyargıyla baktığımız zaman gözden kaçırdıklarımızın sayısı artmaya başlar. Bu da vereceğimiz kararlarda hata oranımızın artmasını

¹ Burada yazar, eleştirdiği araştırmacının adını dipnotla veriyor. Bu bilgi şöyle: Zaminyan, *Hay grakan. Patmutyun*, Nor Nahcivan, 1914 (Türkçesi: Zaminyan, *Ermeni Edebiyatı Tarihi*, Nor Nahcivan, 1914).

kaçınılmaz kılar. Bugün Avrupalı parlamenterler Ermeni sorunu konusunda karar mekanizması olmaya büyük bir istekle soyunmuşken soruna yalnızca Ermeni iddialarını savunanların bakış açısından, Ermeni iddialarını savunanların gözleriyle bakmayı tercih ediyor. Ama 2008 yılında yaşadığımız örnekte olduğu gibi aynı parlamenterler kendi ulusal çıkarları gündeme gelince aldıkları radikal kararlardan vazgeçebiliyorlar. Fransa'nın sözde soykırımın reddini suç kabul etme girişimi kendi gerçeklerinin de masaya gelme ihtimali ortaya çıkınca uluslar arası² bir komediye dönüşmüştü. Oysa Fransa'yı takip eden İsviçre çoktan uygulamaya geçmiş³, Belçika⁴ ve Hollanda⁵ da ilk yıkılan domino taşları arasında yer almaya hazırlanmıştı. Diğer yandan, aynı parlamenterler Ermeni terör örgütü Nemesis'in ve onun devamı olan ASALA'nın Türkiye'ye karşı gerçekleştirdiği terör eylemlerini haklı bulan metinlerin (Ermenistan'daki ve diğer Batı ülkelerindeki bir yana) kendi sınırları içerisindeki kitle iletişim araçlarında yer almasını onayan bir suskunluk içerisindeydiler. Yine aynı parlamentoların, özellikle de Fransız parlamentosu üyelerinin Fransız arşivlerindeki, Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransız subayların komutasındaki Ermenilerin Türklere uyguladıkları kıyımları anlatan resmî belgeleri okumamış olmaları imkânsızdır.⁶

Kaynaklar

Kitap ve Makaleler

- ABEGYAN, Manuk (1975) *İstoriya drevnearmyanskoy literaturı*, Yerevan, 1975.
- ÇELEBYAN, Andranik (2003) *Andranik Paşa*, çev.: Mariam ARTİ ve Nairi AREK, Perfi Yayınları, İstanbul.
- GASPAROV Garri, (1999) "Çornie dırı istorii", *OGONYOK*, № 01-02, 4 yanvarya.
- KILIÇ, Sezen (2004) *Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e kadar)*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- MALEVİLLE, Georges de (2003), *1915 Osmanlı-Rus-Ermeni Trajedisi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- NALBANDYAN V.S. (1976) *i drugie, Armyanskaya literatura*, Moskva.
- TİMUR, Taner (2001) *1915 ve Sonrası Türkler ve Ermeniler*, İmge.

² "Fransa Ermeni yasasından caydı" başlıklı haber, Bkz. <http://www.porttakal.com/haber-fransa-ermeni-yasasindan-caydi-188275.htm> (13.03.2011)

³ İsviçre'de önce Prof.Dr. Yusuf Halaçoğlu gıyaben yargılandı, hakkında tutuklama kararı alındı, ardından da Doğu Perinçek aynı ülkede yargılanarak para ve hapis cezasına çarptırıldı. Haberler için bkz. "Soykırım yok' diyemeyecek!" *Yeniçağ Gazetesi*, 25/11/2010, <http://www.yg.yenicaggazetesi.com.tr/habergoster.php?haber=42628> (10.03.2011); "Halaçoğlu İsviçre'de Tutuklanacak" Haber Pan Sitesi, 01.05.2005 <http://www.haberpan.com/halacoglu-ismicrede-tutuklanacak-haberi/>.

⁴ Seden Sayın, "Belçika'da Halaçoğlu tartışmasının suyu çıktı!" *YeniHaber* <http://www.yenihaber.be/go.php?go=3010147&do=details&return=summary&pg=127> (13.03.2011)

⁵ "Hollanda ve Ermeni Sorunu", http://www.usakpedia.com/content/Hollanda_ve_Ermeni_Sorunu (13.03.2011)

⁶ Taner Timur, *1915 ve Sonrası Türkler ve Ermeniler* başlıklı kitabında konuya değinmektedir (2001: .87, 91, 93, 100, 101).

ZAMİNYAN (1914) *Hay grakan. Patmutyun*, Nor Nahcivan, 1914. (Türkçesi: ZAMİNYAN, *Ermeni Edebiyatı Tarihi*, Nor Nahçıvan)

ՉԵԼԵՆԻՅԱՆ Անդրանիկ (1990) *Զորավար Անդրանիկ*, Երեվան: Արևիկ / ÇELEBYAN, Andranik (1990) *Zoravar Andranik*, Yerevan: Arevik.

İnternet Siteleri

<http://www.porttakal.com/haber-fransa-ermeni-yasasindan-caydi-188275.htm>, Son güncelleme : 03 Aralık 2008 14:34 (13.03.2011)

“‘Soykırım yok’ diyemeyecek!” *Yeniçağ Gazetesi*, 25/11/2010 - 00:42:59 URL:

<http://www.yg.yenicaggazetesi.com.tr/habergoster.php?haber=42628> (10.03.2011)

“Halaçoğlu İsviçre’de Tutuklanacak” 01.05.2005 09:12 Kaynak: www.aktifhaber.com. URL:

<http://www.haberpan.com/halacoglu-ismicrede-tutuklanacak-haberi/> (10.03.2011)

SAYIN Seden, “Belçika’da Halaçoğlu tartışmasının suyu çıktı!” *YeniHaber*, URL:

<http://www.yenihaber.be/go.php?go=3010147&do=details&return=summary&pg=127> (13.03.2011)

URL: http://www.usakpedia.com/content/Hollanda_ve_Ermeni_Sorunu

